

Буряк В. О.,*ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології**Львівського державного університету внутрішніх справ**ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0199-3189>*

ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ І ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ЧИННИКИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ПОСЯГАНЬ НА ЖИТТЯ ОСОБИ

Анотація. У статті досліджено значення збройного конфлікту та правового режиму воєнного стану для кримінально-правової оцінки діянь, унаслідок яких умисно заподіюється смерть іншій особі або створюється безпосередня загроза її заподіяння. Актуальність дослідження зумовлена тим, що одночасна дія норм національного кримінального права, міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права формує багаторівневу систему оцінювання посягань на життя, в якій одна й та сама фактична ознака часу чи обстановки не має однакового юридичного значення. Обґрунтовано, що правовий режим воєнного стану та збройний конфлікт є юридично самостійними категоріями: воєнний стан є особливим внутрішньодержавним правовим режимом, тоді як наявність збройного конфлікту встановлюється за фактичними і міжнародно-правовими критеріями та є необхідним контекстом для кваліфікації діяння як воєнного злочину. Доведено, що сам факт учинення умисного позбавлення життя в період дії воєнного стану не є достатнім для застосування статті 438 КК України. Визначальними мають бути статус потерпілої особи, характер і мета діяння, його зв'язок зі збройним конфліктом, порушена норма міжнародного гуманітарного права, а також спрямованість умислу винного. Запропоновано диференційовану модель кримінально-правової оцінки посягань на життя, яка передбачає послідовну перевірку: правомірності заподіяння шкоди під час відсічі та стримування збройної агресії відповідно до статті 43-1 КК України; наявності ознак загальнокримінального умисного вбивства за статтею 115 КК України або іншої спеціальної норми; наявності контекстуального зв'язку, що переводить діяння у площину воєнного злочину за статтею 438 КК України; ознак широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення, необхідних для застосування статті 442-1 КК України; а також спеціальної мети повного або часткового знищення захищеної групи, характерної для геноциду за статтею 442 КК України. Наголошено, що стаття 43-1 КК України не створює абсолютного імунітету від кримінальної відповідальності: заподіяння шкоди життю під час захисту України не визнається правомірним за наявності ознак катування, застосування заборонених засобів ведення війни або інших порушень законів та звичаїв війни. Сформульовано практичні критерії розмежування загальнокримінального вбивства, правомірного заподіяння шкоди агресору та міжнародних злочинів проти життя. Запропонований підхід спрямований на забезпечення юридичної визначеності, недопущення механічного ототожнення воєнного стану зі збройним конфліктом і формування послідовної правозастосовної практики.

Ключові слова: життя особи, умисне вбивство, збройний конфлікт, воєнний стан, воєнний злочин, міжнародне

гуманітарне право, бойовий імунітет, злочини проти людяності, геноцид, кримінально-правова кваліфікація.

Постановка проблеми. Право людини на життя належить до фундаментальних конституційних цінностей і перебуває під посиленою кримінально-правовою охороною. Конституція України закріплює невід'ємне право кожної людини на життя та обов'язок держави його захищати [1]. У звичайних умовах кримінально-правова оцінка умисного протиправного заподіяння смерті переважно здійснюється крізь систему норм розділу II Особливої частини Кримінального кодексу України, передусім статті 115 КК України, а за наявності спеціального статусу потерпілого, мотиву, мети чи іншої юридично значущої ознаки – за відповідними спеціальними нормами [2]. Проте в умовах триваючої збройної агресії проти України ця модель ускладнюється: одночасно діють приписи внутрішньодержавного кримінального права, норми міжнародного гуманітарного права, положення міжнародного кримінального права, а також спеціальні правила, запроваджені для функціонування держави та суспільства в умовах воєнного стану.

Правовий режим воєнного стану відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» є особливим правовим режимом, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності та територіальній цілісності України та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки [3]. В Україні воєнний стан було введено 24 лютого 2022 року і надалі його строк неодноразово продовжувався; Законом України від 14 липня 2026 року № 4928-IX затверджено чергове продовження з 05 год 30 хв 2 серпня 2026 року на 90 діб [4]. Отже, на момент підготовки цієї статті правовий режим воєнного стану є чинним, однак сам факт його дії не може автоматично визначати кримінально-правову природу кожного діяння, що посягає на життя.

Особлива складність полягає в тому, що терміни «воєнний стан», «збройний конфлікт», «бойова обстановка», «збройна агресія», «воєнний злочин» використовуються у різних правових площинах і виконують неоднакові функції. Для одних норм КК України воєнний стан є кваліфікуючою ознакою або умовою застосування спеціального припису, для інших – обставиною, за якої закон визнає допустимим заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам. Після прийняття Закону України № 2124-IX КК України доповнено статтею 43-1, відповідно до якої за ви-

значених законом умов не є кримінальним правопорушенням діяння, вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч і стримування збройної агресії, навіть якщо ним заподіяно шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію [5]. Таким чином, у сучасній кримінально-правовій оцінці посягань на життя обстановка війни здатна відігравати протилежні ролі: за одних умов вона є контекстом правомірного заподіяння шкоди, за інших – необхідним елементом міжнародного злочину.

Проблема посилюється тим, що зовнішня схожість фактичних ситуацій може приховувати принципово різну юридичну природу. Смерть людини від застосування зброї під час воєнного стану може бути наслідком правомірної участі у відсічі збройної агресії; загальнокримінального умисного вбивства, не пов'язаного зі збройним конфліктом; воєнного злочину; злочину проти людяності; геноциду або іншого кримінального правопорушення зі спеціальним потерпілим чи спеціальною метою. Тому часовий збіг із воєнним станом не може замінювати встановлення повного складу відповідного кримінального правопорушення. Потреба у формуванні послідовного алгоритму такого розмежування і становить центральну проблему цього дослідження.

Стан дослідження. Питання кримінально-правового значення воєнного стану та правомірності заподіяння шкоди під час захисту України активно досліджуються у вітчизняній доктрині. Ю. А. Пономаренко, аналізуючи новелізацію положень КК України щодо обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння, акцентує на необхідності відмежування правомірного заподіяння шкоди агресорові від кримінального караного діяння та на самостійному значенні умов, передбачених статтею 43-1 КК України [6, с. 1–23]. О. М. Шармар розглядає виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни як окрему обставину, що виключає кримінальну протиправність діяння, та звертає увагу на співвідношення цієї конструкції з бойовим імунітетом [7, с. 24–35]. С. С. Мірошніченко досліджує воєнний стан як фактор трансформації кримінально-правового регулювання та наголошує на ризиках термінологічної невизначеності й конкуренції норм [8, с. 30–36].

Проблематика воєнних злочинів і контекстуального зв'язку зі збройним конфліктом набула особливого розвитку після 2022 року. Н. О. Антонюк обґрунтовує необхідність установлення контекстуального елементу воєнних злочинів як умови їх правильної правової оцінки [9, с. 30–38]. З. А. Загіней-Заболотенко та О. З. Гладун досліджують особливості кваліфікації порушень законів та звичаїв війни з урахуванням контекстуальних порушень [10, с. 117–132]. Н. В. Коломієць і Є. Ю. Лугина аналізують проблемні аспекти кваліфікації воєнних злочинів та бланкетний характер статті 438 КК України [11, с. 466–470]. О. В. Кришевич та І. М. Ткаченко зосереджують увагу на розмежуванні воєнних злочинів із суміжними кримінальними правопорушеннями [12, с. 124–129]. У 2026 році Ю. С. Митрофанова безпосередньо дослідила співвідношення норм міжнародного гуманітарного права та кримінального права України під час кваліфікації умисного вбивства цивільної особи в умовах збройного конфлікту [13, с. 51–67]. Водночас комплексне співвідношення двох різних правових контекстів – збройного конфлікту та правового режиму воєнного стану – саме як чинників багатоетапної кримінально-правової оцінки посягань на життя, включаючи статті 43-1, 115, 438, 442-1 і 442 КК України, потребує подальшого системного опрацювання.

Мета статті. Метою статті є визначення кримінально-правового значення збройного конфлікту та правового режиму воєнного стану для оцінки посягань на життя особи, встановлення критеріїв розмежування правомірного заподіяння шкоди під час захисту України, загальнокримінального умисного вбивства та міжнародних злочинів проти життя, а також формування послідовної моделі кваліфікації таких діянь.

Виклад основного матеріалу. Першим методологічним кроком має бути розмежування понять «воєнний стан» і «збройний конфлікт». Воєнний стан – категорія національного публічного права, яка виникає внаслідок формалізованого рішення компетентних органів держави та породжує передбачені законом правові наслідки. Його введення, територіальні межі, строк дії та обсяг спеціальних повноважень визначаються актами внутрішньодержавного права [3; 4]. Збройний конфлікт, натомість, є фактичною та міжнародно-правовою категорією. Для цілей міжнародного гуманітарного права визначальним є не факт проголошення воєнного стану, а існування об'єктивної ситуації збройного протистояння, до якої застосовуються відповідні договірні та звичаєві норми. Саме тому збройний конфлікт може існувати до введення воєнного стану, за його відсутності або поза територіальними межами, де конкретна держава формально запровадила спеціальний режим.

Це розмежування безпосередньо впливає на кримінально-правову оцінку посягань на життя. У статті 43-1 КК України законодавець використав альтернативну формулу «в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту», що підтверджує нетотожність цих понять [2; 5]. Отже, застосування цієї норми не можна пов'язувати виключно з календарними межами дії указу про воєнний стан. Водночас наявність одного лише воєнного стану також не означає, що будь-яке насильство щодо життя автоматично є частиною ведення бойових дій або реалізації права на захист Вітчизни. Необхідно встановити функціональний зв'язок конкретного діяння з відсіччю та стримуванням збройної агресії.

Правомірність заподіяння шкоди життю особи, яка здійснює збройну агресію, за статтею 43-1 КК України має оцінюватися як первинне питання до встановлення ознак умисного вбивства. Кримінально-правова кваліфікація не повинна починатися з презумпції злочинності самого факту позбавлення життя. Якщо закон визнає відповідну поведінку правомірною, склад кримінального правопорушення відсутній. Зміст статті 43-1 КК України свідчить, що правомірність обумовлюється сукупністю принаймні трьох груп обставин: контекстом воєнного стану або збройного конфлікту; спрямованістю діяння на відсіч і стримування збройної агресії; відсутністю ознак катування, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, та інших порушень законів і звичаїв війни [2; 5]. Саме остання умова принципово важлива для посягань на життя: національний закон не надає «бойового імунітету» діянню, яке порушує базові заборони міжнародного гуманітарного права.

У науковій літературі справедливо підкреслюється, що бойовий імунітет не можна тлумачити як універсальне звільнення від відповідальності за будь-який наслідок, заподіяний під час війни. О. Устінова та Л. П. Медвідь відзначають, що цей інститут пов'язаний із виконанням оборонних завдань і не поширюється на порушення міжнародного права та законів і звичаїв війни [14, с. 670–675]. Такий підхід отримує розвиток і в судовій практиці. У 2026 році Касаційний кримінальний суд

у складі Верховного Суду наголосив, що саме перебування держави в умовах воєнного стану не є достатнім для застосування статті 43-1 КК України: поведінка повинна відповідати реальній обстановці відсічі та стримування збройної агресії [15]. Хоча відповідна справа стосувалася незаконного поводження зі зброєю, сформульований підхід має загальне методологічне значення: спеціальний воєнний контекст має бути не формальним, а функціонально пов'язаним із конкретною поведінкою особи.

Якщо підстав для визнання заподіяння смерті правомірним немає, наступним етапом є встановлення ознак загальнокримінального або спеціального кримінального правопорушення проти життя. Стаття 115 КК України визначає вбивство як умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині [2]. Важливо, що диспозиція цієї статті не містить самостійної кваліфікуючої ознаки «в умовах воєнного стану». Отже, побутове, корисливе, ревниве чи інше умисне позбавлення життя, вчинене під час воєнного стану, не змінює своєї правової природи лише через дату та загальну суспільну обстановку. Якщо діяння не пов'язане зі збройним конфліктом у міжнародно-правовому значенні та не утворює складу іншого спеціального кримінального правопорушення, воно має оцінюватися за загальними правилами кримінального закону.

Так само не кожне вбивство військовослужбовцем або особою, яка бере участь у бойових діях, є воєнним злочином. Вирішальним є не лише статус суб'єкта, а зв'язок діяння зі збройним конфліктом та характер порушеної норми міжнародного гуманітарного права. Приватний конфлікт між особами, особиста помста, корисливий мотив чи інша причина, не зумовлена та не полегшена збройним конфліктом у юридично значущому сенсі, не повинні штучно трансформуватися у воєнний злочин. Такий підхід відповідає принципу законності та запобігає надмірному розширенню бланкетної кримінально-правової норми.

Для переходу від загальнокримінальної оцінки до статті 438 КК України необхідно встановити міжнародно-правовий контекст. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року відносить умисне вбивство захищених осіб до тяжких порушень Конвенції [16]. Додатковий протокол I 1977 року закріплює фундаментальні принципи розрізнення цивільних осіб і комбатантів, захист цивільного населення від нападів та заборону спрямовувати напади проти цивільних осіб [17]. Римський статут Міжнародного кримінального суду серед воєнних злочинів передбачає, зокрема, умисне вбивство захищених осіб та умисне спрямування нападів проти цивільного населення чи окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях [18]. Після ратифікації Римського статуту Україною [19] і внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів у зв'язку з цією ратифікацією [20] міжнародно-кримінальний контекст національного правозастосування набув ще більшого значення.

Контекстуальний зв'язок є тим критерієм, що відокремлює воєнний злочин від зовнішнього подібного загальнокримінального діяння. Він означає, що існування збройного конфлікту повинно істотно впливати на здатність особи вчинити діяння, на спосіб його вчинення, рішення про вибір потерпілої особи або мету поведінки; злочин не повинен бути лише випадковим епізодом, який хронологічно збігся з війною. У доктрині обґрунтовано, що встановлення такого елементу є обов'язковим для правильної кваліфікації воєнних злочинів [9, с. 30–38; 10, с. 117–132]. Саме тому під час доказування необхідно з'ясовувати статус

потерпілого, характер його участі або неучасті у воєнних діях, обстановку контролю території, належність суб'єкта до сторони конфлікту або його функціональний зв'язок із нею, характер застосованої сили, наявність наказу, мету нападу та конкретну норму міжнародного гуманітарного права, яку порушено.

Важливий орієнтир сформульовано Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 28 лютого 2024 року у справі № 415/2182/20. Суд зазначив, що дії, вчинені в умовах збройного конфлікту, які охоплюються заборонами міжнародного гуманітарного права і становлять їх серйозне порушення, кваліфікуються за статтею 438 КК України та не потребують додаткової правової оцінки за іншими статтями КК. Водночас за іншими статтями Особливої частини КК можуть кваліфікуватися діяння, які хоча й учинені під час збройного конфлікту, але не охоплюються відповідними заборонами міжнародного гуманітарного права [21]. Цей висновок дозволяє сформувати базове правило: хронологічний критерій «під час війни» є недостатнім; вирішальним є нормативний критерій «у порушення законів і звичаїв війни у зв'язку зі збройним конфліктом».

У чинній редакції стаття 438 КК України має назву «Воєнні злочини» та передбачає відповідальність за жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, інші прямо перелічені діяння, а також інші порушення законів і звичаїв війни, передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; кваліфікований склад охоплює діяння, що спричинили загибель людини [2]. Бланкетність цієї норми вимагає від правозастосувача не обмежуватися формулюванням «порушив закони та звичаї війни», а конкретизувати міжнародно-правову заборону, статус потерпілої особи, контекст конфлікту та фактичний спосіб порушення. Саме нечіткість такої конкретизації була предметом критики у сучасних дослідженнях [11, с. 466–470; 12, с. 124–129].

Особливого значення набуває співвідношення статті 438 КК України зі статтею 442-1 КК України про злочини проти людяності. Після законодавчих змін 2024 року національний кримінальний закон містить самостійну норму, що охоплює умисне вчинення визначених діянь у межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення [2; 20]. Для злочинів проти людяності наявність збройного конфлікту не є обов'язковою юридичною умовою; центральним контекстом є саме широкомасштабний або систематичний напад, спрямований проти цивільного населення. Тому встановлення факту, що конкретне умисне позбавлення життя було не ізолюваним епізодом, а складовою такої політики чи практики, змінює рівень кримінально-правової оцінки.

Разом з тим автоматичне застосування статті 442-1 КК України до кожного вбивства цивільної особи під час війни є так само помилковим, як автоматичне застосування статті 438. Необхідно довести специфічний контекст широкомасштабності або систематичності нападу та усвідомлення винним того, що його діяння є частиною такого нападу. У цьому аспекті важливо розмежовувати три рівні: по-перше, індивідуальне умисне вбивство, не пов'язане зі збройним конфліктом, – площина статті 115 КК України; по-друге, умисне позбавлення життя захищеної особи у зв'язку зі збройним конфліктом та в порушення міжнародного гуманітарного права – площина статті 438 КК України; по-третє, вбивство як складова широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення – площина статті 442-1 КК України. Сучасне дослідження Ю. С. Митрофанової вже

звернуло увагу на конкуренцію цих кримінально-правових норм щодо вбивства цивільної особи [13, с. 51–67]. Пропонований у цій статті підхід розширює таку оцінку за рахунок попередньої перевірки правомірності заподіяння шкоди за статтею 43-1 КК України та окремого врахування правового режиму воєнного стану як внутрішньодержавного, а не міжнародно-гуманітарного контексту.

Ще одним рівнем кримінально-правової оцінки є геноцид. Стаття 442 КК України пов'язує відповідальність з умисним учиненням визначених діянь із метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої [2]. Саме спеціальний геноцидний умисел є ключовою ознакою, яка принципово відрізняє геноцид від воєнного злочину та злочину проти людяності. Тому масовість жертв, їх цивільний статус або зв'язок із воєнними діями самі по собі ще не доводять геноцид. Для такої кваліфікації необхідно встановити спрямованість волі винного на знищення захищеної групи повністю або частково.

У цьому контексті доцільно розглядати кримінально-правову оцінку посягань на життя не як пошук «найтяжчої» статті, а як послідовну перевірку юридично значущих ознак. Підвищена суспільна небезпека діяння не звільняє правозастосувача від необхідності дотримання принципів *nullum crimen sine lege*, юридичної визначеності та індивідуалізації відповідальності. Правильна кваліфікація міжнародних злочинів має спиратися не на емоційну очевидність злочинності поведінки, а на доказування кожного елементу конкретного складу.

На підставі проведеного аналізу пропонується п'ятиступенева модель кримінально-правової оцінки посягання на життя особи в умовах війни. На першому ступені з'ясовується, чи є заподіяння шкоди правомірним: чи діяла особа в умовах воєнного стану або збройного конфлікту, чи було її діяння спрямоване на відсіч і стримування збройної агресії, чи не виходило воно за межі, встановлені статтею 43-1 КК України та міжнародним гуманітарним правом. Якщо сукупність умов правомірності підтверджена, підстав для кваліфікації за статтею 115 або іншими нормами про злочини проти життя немає.

На другому ступені, якщо правомірність виключена, встановлюються базові ознаки умисного протиправного позбавлення життя та перевіряється наявність спеціальної норми, що має пріоритет щодо статті 115 КК України з огляду на статус потерпілого, мотив, мету або інші спеціальні обставини. Воєнний стан на цьому етапі розглядається не як автоматичний кваліфікатор вбивства, а як частина фактичної обстановки, яка може мати значення лише тоді, коли відповідна норма прямо надає їй юридичного значення.

На третьому ступені перевіряється наявність контекстуального зв'язку зі збройним конфліктом і конкретного порушення міжнародного гуманітарного права. Для цього необхідно встановити: існування відповідного збройного конфлікту; належний статус потерпілої особи; захищеність цієї особи міжнародним гуманітарним правом у конкретній ситуації; характер поведінки винного; зв'язок діяння з конфліктом; порушену договірну норму, яка є обов'язковою для України. Лише за наявності цієї сукупності ознак умисне позбавлення життя набуває характеристики воєнного злочину за статтею 438 КК України.

На четвертому ступені з'ясовується, чи є діяння частиною широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення. Якщо відповідний контекст і психічне ставлення

суб'єкта до нього доведені, необхідно вирішувати питання про застосування статті 442-1 КК України з урахуванням правил конкуренції та сукупності кримінально-правових норм. На п'ятому ступені перевіряється наявність спеціального умислу на повне або часткове знищення захищеної групи як такої; за його наявності постає питання про кваліфікацію за статтею 442 КК України. Така послідовність не означає формальної ієрархії «тяжкості» норм. Вона відображає логіку поступового переходу від перевірки правомірності до загальнокримінального рівня, а далі – до міжнародно-кримінальних контекстів, кожен із яких має власний набір обов'язкових ознак.

Запропонована модель має практичне значення для досудового розслідування. Уже на первинному етапі документування факту загибелі особи слід збирати інформацію не лише про безпосередній механізм заподіяння смерті, а й про контекст: координати й контроль території, характер бойових дій у відповідний момент, статус потерпілого, ознаки участі або неучасті в бойових діях, приналежність і функцію суб'єкта, наявність наказів, вибір цілі, тип озброєння, попередню та наступну поведінку, повторюваність аналогічних епізодів. Така доказова орієнтація дозволяє уникнути ситуації, коли провадження спочатку кваліфікується лише як загальнокримінальне вбивство, а міжнародно-правовий контекст втрачається або фіксується із запізненням.

Водночас неприпустимою є і зворотна крайність – реєстрація будь-якої насильницької смерті на території бойових дій виключно як воєнного злочину без перевірки контекстуального зв'язку. Умови воєнного стану істотно підвищують ризик помилкової «контекстуальної презумпції», за якої загальна обстановка війни підміняє доказування елементів складу. Такий підхід може призвести не лише до помилки у кваліфікації, а й до неправильно визначеної підслідності, предмета доказування, обсягу міжнародно-правових джерел та процесуальної стратегії.

Практичне значення розмежування особливо очевидне щодо цивільних осіб. Цивільний статус потерпілого є важливою, але не єдиною умовою воєнно-правової оцінки. Необхідно враховувати, чи не брала особа безпосередньої участі у воєнних діях у конкретний момент, чи перебувала вона під владою сторони конфлікту, чи була об'єктом навмисного нападу, чи стала жертвою невинного або непропорційного застосування сили, а також чи мав суб'єкт необхідний умисел щодо забороненого результату. Міжнародне гуманітарне право не отожднює кожну смерть цивільної особи із воєнним злочином: кримінальна відповідальність потребує встановлення відповідного серйозного порушення та суб'єктивних ознак.

Станом на 2026 рік ця проблематика має не лише теоретичне, а й масштабне практичне значення. Верховний Суд у квітні 2026 року звертав увагу на складність доказування воєнних злочинів та необхідність установавання контекстуального зв'язку діяння зі збройним конфліктом [22]. В умовах значної кількості зареєстрованих епізодів якість кваліфікації визначатиме не тільки перспективу конкретного національного провадження, а й можливість використання зібраних матеріалів у міжнародних механізмах кримінальної відповідальності. Тому методологічна точність у розмежуванні воєнного стану як внутрішньодержавного режиму та збройного конфлікту як міжнародно-правового контексту має безпосереднє значення для ефективності правосуддя.

Висновки. Збройний конфлікт і правовий режим воєнного стану є взаємопов'язаними, проте юридично нетотожними чинниками кримінально-правової оцінки посягань на життя особи. Воєнний стан має формалізований внутрішньодержавний характер і впливає на застосування тих норм КК України, які прямо пов'язують із ним певні юридичні наслідки. Збройний конфлікт є фактичною міжнародно-правовою категорією і становить необхідний контекст для воєнних злочинів. Ототожнення цих категорій створює ризик помилкової кваліфікації, коли сам факт учинення насильницького діяння під час воєнного стану безпідставно сприймається як достатня підстава для застосування статті 438 КК України.

Кримінально-правова оцінка заподіяння смерті в умовах війни повинна починатися з перевірки правомірності поведінки. Стаття 43-1 КК України дозволяє за встановлених законом умов заподіювати шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює збройну агресію, якщо діяння спрямоване на відсіч і стримування агресії та не містить ознак катування, застосування заборонених засобів ведення війни чи інших порушень законів і звичаїв війни. Відтак воєнний контекст не тільки посилює кримінально-правову охорону певних відносин, а й визначає межі правомірної оборонної поведінки.

Якщо підстави правомірності відсутні, необхідно послідовно відмежовувати загальнокримінальне умисне вбивство від воєнного злочину, злочину проти людяності та геноциду. Для статті 115 КК України вирішальними є умисність і протиправність заподіяння смерті за відсутності спеціального міжнародно-правового контексту. Для статті 438 КК України обов'язковим є зв'язок діяння зі збройним конфліктом та серйозне порушення конкретної норми міжнародного гуманітарного права. Для статті 442-1 КК України необхідно встановити широкомасштабний або систематичний напад на цивільне населення та усвідомлення суб'єктом відповідного контексту. Для статті 442 КК України визначальним є спеціальний умисел на повне або часткове знищення захищеної групи як такої.

Наукова новизна запропонованого підходу полягає у формуванні п'ятиступеневої моделі оцінки посягань на життя в умовах війни: 1) перевірка правомірності заподіяння шкоди за статтею 43-1 КК України; 2) встановлення загальнокримінального або іншого спеціального складу злочину проти життя; 3) перевірка контекстуального зв'язку та ознак воєнного злочину за статтею 438 КК України; 4) встановлення ознак широкомасштабного або систематичного нападу для статті 442-1 КК України; 5) перевірка спеціального геноцидного умислу для статті 442 КК України. Така модель дозволяє поєднати національно-правовий та міжнародно-правовий рівні оцінки, не змішуючи їх юридичні функції.

Для правозастосовної практики доцільним є закріплення в методичних рекомендаціях для органів досудового розслідування окремого блоку первинної контекстуальної перевірки фактів насильницької смерті, вининих у районах бойових дій, на тимчасово окупованих територіях або за участю представників сторін збройного конфлікту. Така перевірка повинна охоплювати статус потерпілої особи, фактичний характер її поведінки в момент нападу, зв'язок суб'єкта зі стороною конфлікту, мету і способи застосування сили, конкретну норму міжнародного гуманітарного права, можливу повторюваність чи системність аналогічних епізодів. Це сприятиме юридичній визначеності,

повноті доказування та формуванню послідовної національної практики щодо найтяжчих посягань на життя особи в умовах збройного конфлікту.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.08.2026).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.08.2026).
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 13.08.2026).
4. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» : Закон України від 14.07.2026 № 4928-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4928-20#Text> (дата звернення: 13.08.2026).
5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2124-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#Text> (дата звернення: 13.08.2026).
6. Пономаренко Ю. А. Новелізація положень КК щодо обставин, які виключають кримінальне правопорушення, в умовах воєнного стану. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. Т. 1, № 17. С. 1–23. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.17.256785>.
7. Шармар О. М. Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України як обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. Т. 1, № 17. С. 24–35. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.17.257792>.
8. Мірошніченко С. С. Воєнний стан в Україні: проблеми кримінально-правового регулювання і правозастосування. *Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права*. 2022. № 1. С. 30–36. DOI: <https://doi.org/10.32782/chasopyskiiivp/2022-1-6>.
9. Антонюк Н. О. Контекстуальний елемент воєнних злочинів: зміст і необхідність встановлення. *Право України*. 2023. № 5. С. 30–38. DOI: <https://doi.org/10.33498/loiu-2023-05-030>.
10. Загинець-Заболотенко З. А., Гладун О. З. Порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 Кримінального кодексу України): особливості кваліфікації з урахуванням контекстуальних обставин. *Право України*. 2023. № 5. С. 117–132. DOI: <https://doi.org/10.33498/loiu-2023-05-117>.
11. Коломієць Н. В., Лугина Є. Ю. Проблемні аспекти кваліфікації воєнних злочинів в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 466–470. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.80>.
12. Кришевич О. В., Ткаченко І. М. Воєнні злочини: проблемні питання кваліфікації та розмежування з суміжними кримінальними правопорушеннями. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 92. Ч. 4. С. 124–129. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.16>.
13. Митрофанова Ю. С. Умисне вбивство цивільної особи в умовах збройного конфлікту: співвідношення норм міжнародного гуманітарного права та кримінального права України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2026. № 2 (38), ч. 2. С. 51–67. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2026.2.p.06>.
14. Устінова О., Медвідь Л. П. Бойовий імунітет: зміни до законодавства України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 670–675. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.111>.

15. Незаконне поводження з вогнепальною зброєю на території, де не ведуться активні бойові дії, не відповідає обстановці відсічі та стримування збройної агресії і не охоплюється виправданим ризиком, передбаченим ст. 43-1 КК України / Верховний Суд. 24.04.2026. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/2015842/> (дата звернення: 13.08.2026).
16. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 13.08.2026).
17. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 13.08.2026).
18. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 13.08.2026).
19. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text> (дата звернення: 13.08.2026).
20. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 09.10.2024 № 4012-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text> (дата звернення: 13.08.2026).
21. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28.02.2024 у справі № 415/2182/20, провадження № 13-15кц22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117555176> (дата звернення: 13.08.2026).
22. Притягнення до відповідальності за воєнні злочини та межа між ефективністю і справедливістю: суддя ВС виступила під час Дня українського права в Лондоні / Верховний Суд. 30.04.2026. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/2018757/> (дата звернення: 13.08.2026).

Buriak V. Armed conflict and the legal regime of martial law as factors in the criminal-law assessment of attacks on human life

Summary. The article examines the significance of armed conflict and the legal regime of martial law for the criminal-law assessment of conduct that intentionally causes the death of another person or creates an immediate danger of such a result. The relevance of the study is determined by the simultaneous operation of national criminal law, international humanitarian law and international criminal law, which creates a multi-level system for assessing attacks on life. It is argued that martial law and armed conflict are legally autonomous categories. Martial law is a special domestic legal regime introduced by a formal decision of the state and producing consequences

determined by national legislation. Armed conflict, by contrast, is an objective factual and international-law context whose existence is established according to the criteria of international humanitarian law and which is indispensable for treating conduct as a war crime. Accordingly, the mere fact that an intentional killing occurs while martial law is in force cannot by itself justify qualification under Article 438 of the Criminal Code of Ukraine. The legal assessment must focus on the status of the victim, the purpose and character of the conduct, the nexus between the act and the armed conflict, the specific rule of international humanitarian law violated, and the perpetrator's mental element. The paper proposes a differentiated five-stage model for assessing attacks on life in wartime. The first stage requires verification of whether the harm was lawfully inflicted in repelling and restraining armed aggression under Article 43-1 of the Criminal Code of Ukraine. The second stage concerns the elements of ordinary intentional homicide under Article 115 or another special domestic offence. The third stage requires proof of the armed-conflict nexus and a serious violation of international humanitarian law sufficient for qualification as a war crime under Article 438. The fourth stage concerns the contextual elements of a widespread or systematic attack directed against a civilian population necessary for applying Article 442-1 on crimes against humanity. The fifth stage requires verification of the special intent to destroy, in whole or in part, a protected national, ethnic, racial or religious group, which is characteristic of genocide under Article 442. The article also emphasizes that Article 43-1 does not create absolute immunity from criminal responsibility: harm to life caused while defending Ukraine is not lawful if the conduct contains signs of torture, the use of prohibited means of warfare or other violations of the laws and customs of war. Practical criteria are formulated for distinguishing lawful harm to an aggressor, ordinary intentional homicide, war crimes, crimes against humanity and genocide. The proposed model is intended to prevent the mechanical identification of martial law with armed conflict, ensure legal certainty and improve the consistency of investigative and judicial qualification of the gravest attacks on human life.

Key words: human life, intentional homicide, armed conflict, martial law, war crime, international humanitarian law, combat immunity, crimes against humanity, genocide, criminal-law qualification.

Використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті інструменти штучного інтелекту використовувалися виключно для мовного редагування, перевірки граматики, перекладу або інших допоміжних завдань, без використання згенерованих ними об'єктів як результатів академічної діяльності.

Дата першого надходження статті до видання: 19.07.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.08.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)